

PARIS BEFRIELSE

Av fil. mag. HERMAN SCHÜCK

ATT just Paris befrielse augusti 1944 blivit en så omskriven och omstridd episod kan i första ögonblicket synas svårförklarligt. Kriget 1939—45 innehåller så många andra händelser, lika sensationella och av långt större politisk och militär betydelse. Paris' befrielse har dock vissa i detta sammanhang mycket väsentliga drag. Paris blev en skådeplats, där de olika viljorna i kampen om Frankrike mätte sina krafter mot varandra på ett sätt, som i känslornas intensitet, rummets och tidens, men kanske inte handlingens enhet kommer åskådaren att erinra sig det klassiska franska dramat. Och framför allt, befrielsen var huvudstadsbefolkningens uppror mot sina väpnade förtryckare och således ett drama med miljoner deltagare och åskådare.

Publiciteten började redan upprorets första dag, då de underjordiska tidningarna öppet trädde fram med sina upprörda skildringar om vad som hände i Paris. Pressdebatten ebbade inte ut förrän långt fram på hösten och har fortfarande efterdyningar. Motsättningarna ha varit mycket skarpa och de inlägg av memoar-karaktär, som den senaste tiden medfört, utlöser häftiga reaktioner.

Böcker om befrielsen började utkomma redan hösten 1944; det var ögonvittnens intryck och försök till överblick, för det mesta av litterär karaktär. I maj 1946 kom så försöket till en vetenskapligt underbyggd syntes, Adrien Dansettes »Histoire de la libération de Paris» (Fayard). Dansette hade börjat sina förarbeten genast efter befrielsen och hade gått grundligt tillväga. Han hade haft tillgång till bl. a. motståndsrörelsernas arkiv men däremot icke till några franska eller utländska statspapper. Han fann dock snart, att de handlingar han hade att tillgå, av vilka ett fyrtiotal brev, protokoll, order och proklamationer finnas publicerade i hans bok, gävo en torftig bild av händelseförloppet; alltför mycket hade endast avtalats muntligt och motståndsrörelsen hade haft en naturlig skräck för skriptat. Han grep då till det mödosamma arbetet

att intervju 260 personer, som spelat en framträdande roll eller deltagit i betydelsefulla sammanhang under befrielsen. Bland de tillfrågade märkas generalkonsul Nordling och general von Choltitz' tolk, däremot ej Choltitz själv.

Dansette skriver för en bred publik. Detta behöver inte betyda att han förenklar och tillrättalägger sammanhangen, men han händer sig stundom åt lyriska utbrott, tecknar typiska gatuscener och rekonstruerar samtal väl fritt, allt för att uppnå en livfullare framställning. Hans bok har blivit en stor succès och han har fått tillfälle att i de många senare upplagorna taga hänsyn till de rättelser och kompletteringar som han bad sina parisiska läsare om i förordet till första upplagan. Hans styrka ligger i den ingående kännedom, klarhet och opartiskhet, med vilken han redogör för de olika motståndsrörelsernas inställningar och verksamhet före och under befrielsen; däremot är han mindre inriktad på och mindre kunnig i de storpolitiska sammanhangen.

Dansette lägger upp en bred bakgrund till befrielsen; av hans framställnings 450 sidor ägnas en tredjedel åt tiden före den 19 augusti. Han börjar med att i en snabb skiss visa upp motståndets ideologiska bakgrund, vars många olika schatteringar få representeras av två hjältar ur ockupationsromaner: han som vill återupprätta det eviga Frankrike militärt, politiskt, ekonomiskt och kulturellt och han som vill begagna tillfället att i Frankrike upprätta den socialistiska framtidsstaten. Nära till dessa tänkesätt ansluter sig grupperingen inom motståndet, från högerflygelns organisationer av ämbetsmän, poliser och f.d. militärer till vänsterflygeln med dess kommunistiska eller kommunistdominerade organisationer. Sedan maj 1943 hade de egentliga motståndsrörelserna, de mot Vichy fientliga politiska partierna och de fackliga arbetarorganisationerna ett samarbetsorgan i »Conseil National de la Résistance» (CNR), som residerade i Paris. Inom detta råd, vars ordförande vid befrielsen var den senare konseljpresidenten Georges Bidault, rådde skarpa motsättningar och dess auktoritet över de enskilda rörelserna var omstridd. En gemensam tendens fanns dock, nämligen att hävda det »inre» motståndets rätt gentemot de Gaulles »yttre» motstånd och de allierade makterna. De Gaulles Londonregering representerades hos CNR av nuvarande kabinettssekreteraren vid Quai d'Orsay Alexandre Parodi, en klok, försiktig och handlingskraftig man. Både det »inre» och det »yttre» motståndet hade åtminstone på papperet mycket systematiskt uppbyggda samordnade organisationer med centralorgan

i Paris och regionala organ av olika digniteter över hela landet. De osäkra och långsamma förbindelserna hade till följd att de centrala myndigheterna hade svårt att göra sig gällande i landsorten. I stället kom de att koncentrera sin verksamhet till Paris och där konkurrera med de lokala myndigheterna. De stora åsiktskillnaderna och ovanan vid fast organisation och ovillkorlig lydnad gjorde sitt till för att öka förvirringen.

De första veckorna i augusti voro lugnet före stormen i Paris. Men lugnet fanns bara på ytan. Vid månadsskiftet hade amerikanarna brutit igenom vid Avranches och höllo nu på att överflygla den tyska fronten. Inom CNR pågick en dragkamp om, när upproret i Paris skulle utbryta. Parodi förfäktade, att det ej fick ske förrän signal gavs från London, d. v. s. när de allierade stodo alldeles utanför staden. Det »inre» motståndets män fruktade att i så fall folket skulle bedragas på sin hämnd, att de Gaulle ensam skulle taga ledningen och att amerikanarna skulle ockupera Paris. Den yttersta vänstern hävdade, att upproret — »l'insurrection» — föga hade att göra med invasionen; det var fransmännens egen uppgörelse med ockupanter och förrädare.

Ett egendomligt inslag av tragikomedi i befrielsens förhistoria bildar Dansettes skildring av Vichyfrankrikes undergång. Pétain kunde inte lämna Vichy, där tyskarna bevakade honom, för att enligt sin plan i Paris överlämna regeringsmakten till den intågande de Gaulle. Men Laval dök upp och bedrev några dagar frenetiska underhandlingar med alla parter för att åstadkomma en för både tyskar och amerikaner acceptabel regim. Hans försök att få den från arresten i Nancy hastigt ditkallade Herriot att sammankalla kamrarna misslyckades emellertid och själv drabbades han av Hitlers order att med sin regering begiva sig till Belfort i Elsass.

Intressantast av de personer som framträda i Dansettes skildring är den tyske befälhavaren i Paris, general von Choltitz. Denne, som i somras kallades till Paris för att vittna i processen mot den forne tyske ambassadören i Frankrike, Abetz, har sedan i en lång artikelserie i »Le Figaro» sistlidna oktober redogjort för sin syn på sitt uppdrag i Paris. Han tillhör en gammal östtysk adelssläkt, har i sin tidiga ungdom varit page hos kungen av Sachsen och sedan officer. Överste vid krigets utbrott hade han kämpat i Polen, Holland, Sydryssland, Syditalien och Normandie efterhand som divisions- och armékårschef. Han förde befäl vid Avranches, när amerikanerna bröto igenom och avsattes därvid

av överbefälhavaren von Kluge för olämpliga dispositioner, som enligt Choltitz berodde på arméchefen. Innan han hunnit få något nytt frontbefäl, utnämnde Hitler honom till befälhavare i Gross-Paris och kallade honom till sig för instruktion. Choltitz beskriver expressivt, vilket groteskt och förvirrat intryck Hitler gjorde efter den 20 juli. Audiensen bestod till stor del i upprörda deklamationer om partiet, kriget, attentatet och Führerns mission.

Choltitz är en typisk Wehrmachtsgeneral, som föraktade partiet och SS och ansåg att kriget var förlorat men som ändå fortsatte att slåss för Tyskland. Han anser att soldater skola syssla med sitt och civila med sitt. Han hyser således det största förakt för mellanting mellan dessa kategorier och anser att sådana inte kunna uträtta något av värde. Alla anständiga människor borde förena sig mot kommunisterna och deras anhang. Denna inställning kommer givetvis att starkt påverka hans bild av augustidagarna. Choltitz framställer motståndsmännen som en kommunistdominerad grupp, som håller på att driva Paris' fredsälskande befolkning mot en katastrof, från vilken han endast med stora ansträngningar lyckas rädda staden. De Vichyrogna kommunala förtroendemän, som underhandlade med honom om Paris försörjning, ha gjort mer för sin stad. Choltitz uppträdande mot parisarna var ej heller alltid psykologiskt riktigt. Han berättar hur han lät trycka av motståndsrörelsens mobiliseringsorder, diagonalt övertryckt med texten: »Parisare, var förnuftiga, följ inte denna marning.» Den 20 augusti utfärdade han en svulstig proklamation, där han talar om röda och kriminella element, om tyskarnas kärlek till Paris och om hur Stalin skulle satt eld på staden. — Sammanfattningsvis förklarar han att vad han gjort, har han gjort för Tysklands skull, ej för Frankrikes. Han ville rädda den tyska äran och åstadkomma möjligheter till fredlig samvaro mellan Tyskland och dess eviga granne. Det har kostat på oerhört för honom att inte lyda order, men det bjöd honom emot att lyda en dåre.

Choltitz' vittnesmål har sitt stora värde, då det ger inblick i hur förhållandena tedde sig från en sida, om vilken man hittills vetat mycket litet, och då Choltitz, om man bortser från hans fördomar, har ett gott omdöme. Men det har betydande svagheter som källa även bortsett från tendensen: det är skrivet fem år efter händelserna och har drag av efterklokhet, vartill kommer en mängd felaktiga detaljuppgifter och förenklingar.

Den tyska verksamheten i Paris i början av augusti bestod framför allt i evakuering av staber och förvaltningar och i organisa-

tion av stadens försvar. I den mån som arméerna började retirera från Normandiefronten fick Gross-Paris med sina 62 broar över Seine en allt större betydelse. De order Choltitz senare fick gingo ut på att när staden förlorat betydelse som förbindelseled skulle den försvaras som fästning. Vilka resurser som funnos att möta dessa uppgifter är svårt att få någon uppfattning om. Dansette uppger efter franska beräkningar: 20 000 man, 60 artilleripjäser, 80 stridsvagnar och 60 stridsflygplan. Choltitz har helt andra uppgifter: ett regemente av dålig kvalité, en ingenjörsbataljon, ett antal luftvärnsbatterier bemannade med ynglingar ur Arbeitsdienst, fyra stridsvagnar och 17 gamla franska pansarbilar. Den till synes enorma skillnaden går att väsentligt reducera. De franska uppgifterna men inte de tyska räkna med de till många tusen man uppgående stabs- och depåförband, som till största delen lämnat Paris före befrielsen, samt SS- och Gestapoförband, genommarscherande avdelningar och flygförband på le Bourget, som ej stodo under Choltitz' befäl. Dessutom sökte Choltitz genom hotfulla uttalanden och skenmanövrer inge överdrivna föreställningar om sin styrka. Även motståndsrörelsens styrka är svårberäknelig. »Forces Françaises de l'Intérieur» (FFI) beräknades i departementet Seine på papperet till 35 000 man men voro enligt Dansette i realiteten drygt 20 000. De voro närmast att likna vid illa utbildade och utrustade hemvärnsförband; färre än hälften hade vapen, mest gevär och pistoler, inga tunga vapen. Dessutom funnos de bättre beväpnade och utbildade »forces gouvernementales»: republikanska gardet, polisen och brandkåren, vilka till skillnad från FFI voro direkt underställda Parodi.

Generalkonsul Raoul Nordlings första stora insats hänför sig till denna tid just före resningen. Han förstod det ansvar som vilade på honom såsom jämte den schweiziske konsuln ende officiell neutral person i Paris. Redan tidigare hade han vid olika tillfällen lagt sig ut för politiska fångar och han ansåg sig nu ha skäl att frukta att samma skulle inträffa som i Caen, nämligen att tyskarna, då de ej hunno föra undan sina fångar, sköto dem. Han gjorde först resultatlösa föreställningar hos den maktlöse ambassadör Abetz och trädde i förbindelse med inflytelserika personer från alla läger, av vilka motståndsmannen greve de Saint-Phalle och den anti-nazistiske tyske kontraspionen major Bender fingo stor betydelse för hans framtida verksamhet och blevo hans rådgivare och följeslagare. Den 17 augusti gick han till aktion mot de militära myndigheterna. Choltitz förklarade att han inte

hade något emot att fångarna frigåvos men hänvisade till militärbefälhavaren över Frankrike. Mellan Nordling och en officer ur dennes stab uppgjordes kontraktet. Till Nordling och Röda Korset överlämnades alla politiska fångar i Parisområdet. För varje befriad fånge skulle generalkonsuln utverka befriandet av fem tyska krigsfångar. Den senare bestämmelsen gör intryck av att vara tillkommen för att rädda den tyske undertecknarens hals; den var ju helt verklighetsfrämmande och några arrangemang för att förverkliga den vidtogos aldrig.

Att omedelbart genomföra fångarnas befrielse blev Nordlings närmaste uppgift. Med sina medhjälpare bilade han runt i Parisområdet och visade upp kontraktet. Framgången var inte odelad. I regel öppnade de fängelser och läger som sorterade under Wehrmacht genast sina portar, medan de som tillhörde SS och Gestapo förklarade att de ej togo emot order av Choltitz. Nordling lyckades ej heller hindra att tusentals fångar på järnväg fördes österut. Ännu under upprorets dagar arbetade han vidare för fångarna. Genom hans aktion blevo över 3 000 människor befriade.

Denna episod berättas utom av Dansette även av Nordling själv i ett tal hållet i Versailles juni 1945 och tryckt i »Bullentin Historique du Royal Suédois» n:o 11. Tyvärr uppehåller sig talaren ej alls så utförligt vid sina senare mer svårgripbara insatser. Detta är det enda auktoriserade uttalande Nordling har gjort.

De oroligheter som utbröto den 19 augusti voro som ovan påpekats sedan länge förberedda och diskuterade inom motståndet. Spänningen hade under de sista tio dagarna stigit till bristningsgränsen. Järnvägsmännen hade gått i strejk den 10 och poliserna den 13 augusti, strejker som enligt Choltitz mer besvärade parisarna än tyskarna. Det rådde upphetsning i CNR och övriga råd: amerikanerna närmade sig med stormsteg och det gick rykten om att Laval och Choltitz underhandlade med dem. Det gällde att handla snabbt för att inte bli satt på mellanhand. Trots att Parodis militäre rådgivare Chaban-Delmas just anlant från London med varningar för ett uppror på egen hand, som skulle trassla till Eisenhowers planer, var det omöjligt för Parodi att bestämt motsätta sig den omedelbara resningen. Han skulle då ha förlorat varje inflytande på händelserna. Den 18 proklamerades generalstrejk och allmän mobilisering inom FFI och på morgonen den 19 trängde 2 000 obeväpnade poliser in i polisprefekturen på Ile de la Cité och hissade trikoloren. Under dagens lopp besattes en mängd offentliga byggnader och tyska posteringar tillfångatogs.

Trots dessa framgångar och trots tyskarnas anmärkningsvärda passivitet var man på kvällen orolig över läget inom moderata motståndskretsar. FFI-styrkorna voro ytterst sårbara, då de ockuperat punkter av politisk snarare än av militär betydelse. De små tyska infanteristyrkor med pansar demonstrerande i bakgrunden, som nu attackerade prefekturen, kunde få förstärkningar när som helst.

Det stillestånd som ingicks natten till den 19 är i många avseenden märkligt. Det var en frukt av de samtal Nordling under dagen fört med Choltitz, varvid generalen först beklagat att han nu måste taga i med hårdhandskarna men efter hand låtit sig övertygas om att det hela var en intern fransk uppgörelse och slutligen förklarar sig villig att underhandla med »messieurs» från »les nouvelles autorités», däremot ej med »kommunister» och »terrorister». Ett osökt tillfälle att åstadkomma dessa underhandlingar fick Nordling på kvällen, då han blev uppringd i telefon av en okänd person i polisprefekturen som påminde om Nordlings löfte att stå till motståndets tjänst och nu föreslog upptagandet av underhandlingar. Resultatet av dessa blev en muntlig överenskommelse om vapenvila med status quo till morgonen den 20, då definitiva förhandlingar skulle upptagas. Parodi och Choltitz godkände denna uppgörelse, som liksom den följande genomförts genom Nordlings förmedling utan att parterna någonsin träffades.

Morgonens sammanträde på svenska konsulatet mellan Nordling och tre moderata motståndsmän ledde till följande förslag: tyskarna skulle disponera de yttre boulevarderna för sina retirerande trupper, de skulle behålla sina stödjepunkter i staden men där hålla sig stilla; motståndsrörelsen skulle behålla de byggnader som den besatt; inga stridshandlingar skulle förekomma. Högtalarbilar skulle förkunna stilleståndet över staden. På ett livligt sammanträde i CNR accepterade majoriteten detta. Choltitz godkände stilleståndsproklamationen efter ett par smärre ändringar; den upplästes också på eftermiddagen runt om i Paris. Någon akt varken uppsattes eller underskrevs av parterna. Choltitz' erbjudande att dela ut livsmedel ur tyska förråd accepterades endast på det villkoret att han överlämnade dem till Nordling, som i sin tur lämnade dem som en gåva från svenska staten.

Vad som gör detta stillestånd så märkligt är att det knappast av någondera parten ansågs vara ett verkligt sådant. På moderat motståndshåll betraktade man det som en välkommen paus, som borde begagnas för att förbättra läget. Också skyndade sig Parodi

att natten till den 20 låta besätta Hôtel de Ville, en politisk nyckelställning, med pålitliga trupper. Den stora massan i Paris såg i stilleståndet en seger över tyskarna som bragts på reträtt. De radikala motståndsledarna däremot betraktade det som en skamfläck, en dolkstöt i det segrande FFI:s rygg och som ett inferniskt schackdrag av Parodi, som härigenom ville säkra Paris för Londonregeringen.

Choltitz framställer dessa händelser mycket överlägset i sina Figaro-artiklar. Den 19 märkte han att de eljest rätt oförargliga sabotagen intensifierades och voro samordnade. Men varken nu eller senare fanns det anledning till farhågor, militärt sett. Strömmen av retirerande trupper hade sinat, de barrikader parisarna byggt upp voro oskadliga och man vågade aldrig angripa hans stödjepunkter. I själva verket behärskade han vilken punkt av staden han ville. De farhågor han hyste voro rent humanitära och han oroade sig över att bli tvungen att taga i hårdare än han önskade. Därför välkomnade han Nordlings förslag, varigenom han kunde koncentrera sig på stadens yttre försvar. Något regelrätt stillestånd var det aldrig, endast ett *modus vivendi*: fransmännen skulle låta bli krigshandlingar, varför Choltitz ej hade någon anledning att söka sak med dem.

Denna framställning som innehåller både felaktigheter och överdrifter är väl till stor del psykologiskt sann. Att Choltitz verkligen avskydde de nazistiska illdåden och såg som sin uppgift att, sedan Paris förlorat sitt värde som reträttväg, överlämna staden oskadd i de allierades händer, torde utan vidare vara klart.

Stilleståndet blev inte långt. Redan på eftermiddagen den 20 höllos upprörda sammanträden inom motståndsråden och den extrema vänstern tog avstånd från det genom en appell till Paris befolkning om fortsatt strid. Den 21 uppblossade därför strider här och var, desto mer som Choltitz ej heller hade alla sin sidas trupper i sin hand. På kvällen beslöt CNR att upptaga striden på nytt utan att dock därom underrätta Nordling eller Choltitz, som dagen därpå ovetande bad Nordling förmedla ett förslag till mera definitivt stillestånd. Parodi motsatte sig ej stridens upptagande; han vågade ej pressa sin auktoritet och hade för övrigt vunnit två viktiga dagar.

De strider som följde den 22, 23 och 24 augusti voro på intet vis av avgörande karaktär. Det var på det hela taget lokala skärmytslingar mellan tyska patruller och smärre FFI-avdelningar och skottväxlingar vid boulevarderna, där fransmännen oroade reti-

rerande förband. Många stadsdelar hade en rent fredlig karaktär, medan andra, främst de med trånga gator, hade mängder av barrikader och motståndsposteringar.

Åtskilliga för de ansvariga nervkittlande intermezzon inträffade under upprorsdagarna. På eftermiddagen den 20, när stilleståndet proklamerades, blev Parodi med två medhjälpare på inspektionsfärd i bil tillfångatagen av en tysk postering och förd till Choltitz' högkvarter Hôtel Meurice. Det blev ett oväntat möte mellan de två motståndarna. Choltitz varnade Parodi för den katastrof som hotade Paris och försökte avkräva honom löfte om stilleståndets upprätthållande. Parodi sade att han skulle göra vad han kunde, men att han inte kunde kontrollera alla motståndstyrkor. Choltitz överlämnade så fångarna, som han inte hade någon glädje av, till den närvarande Nordling som strax frigav dem.

Den 23 augusti ägde en svårartad sammanstötning rum. En tysk kolonn blev beskjuten på Champs Elysées och vid den eldstrid som utspann sig tog den stora utställningslokalen Grand Palais eld och brann ned. I sina minnen förklarar Choltitz att det var mycket lämpligt, då det var en ovanligt vanprydande byggnad men ändå något att tillfredsställa Hitler med. Han tog dock striden till anledning att inför Nordling med adress till motståndet förklara, att om det fortsatte på det viset kunde han ej vara passiv längre utan måste lyda sina order. Såväl från högkvarteret i väster som från Führerhögkvarteret fick han gång efter annan order utgående på att Paris skulle försvaras som fästning och alla oroligheter nedslås, tills 30—40 % förluster uppstått bland tyskarna då man fick retirera. Alla Seinebroar och så många viktiga byggnader som möjligt skulle enligt Hitler sprängas. Führerns sista meddelande var lakoniskt: »Brinner Paris? Adolf Hitler.» För att utföra detta fick Choltitz sig sprängavdelningar tillsända, varjämte han säger sig ha fått talrika erbjudanden om pansar och bombflyg för att hålla Paris i schack. Att avböja dessa hjälpsändningar och att ignorera klara order utan att bli avsatt var utan tvivel ett nervpåfrestande konststycke. Vid ett tillfälle fick Choltitz oväntat hjälp från Abetz, som erbjöd sig att i telegram till Ribbentrop och högkvarteret beklaga sig över Choltitz' brutala framfart i Paris.

Båda parterna hade anledning att nervöst vänta på de allierade trupperna. Men de dröjde. Eisenhowers plan hade varit att passera Paris och därigenom tvinga tyskarna att utrymma staden för att inte bli inneslutna; härigenom skulle blodsutgjutelse undvikas. Nå-

gon benägenhet att frångå denna plan tycktes inte finnas; Paris var inget strategiskt mål man ville offra trupper på. För att påskynda stadens definitiva befriande sändes bud till det allierade högkvarteret. Till sändebuden hörde Nordlings bror som reste med Choltitz' goda minne. Nu beslöt man sig där att göra en direkt stöt mot Paris och utvalde hänsynsfullt nog för detta uppdrag det enda franska förbandet, general Leclercs pansardivision.

På kvällen den 24 augusti trängde en avdelning ur divisionen in i Paris centrum utan att möta motstånd. På morgonen den 25 tågade resten in. Choltitz uppmanades att kapitulera men vägrade. Han hade redan dagen innan låtit hälsa att han av hänsyn till sin soldatära och sin familj i Tyskland endast kunde ge sig om hans högkvarter intogs. Så skedde också. »Den tyske kommandanten gav sig åt en motståndsmann» rapporterade paristidningarna triumferande, men Choltitz ger en annan version, typisk för hans förakt för »terroristerna»: En civil störtade in med fingret på kulsprute-pistolens avtryckare och röt: »Sprechen deutsch?» — »Förmodligen bättre än ni», sade Choltitz kort och gav sig åt en tillkallad fransk officer, som först körde ut motståndsmannen. De tyska stödjepunkterna i staden fick nu order att ge sig, kapitulationsakten undertecknades på polisprefekturen och på kvällen voro nästan alla tyskar i Paris fångar. Dagen därpå gjorde de Gaulle sitt triumftåg från Arc de Triomphe till Notre Dame och de väntade misshälligheterna mellan honom och det »inre» motståndet uteblevo icke. Den 28 augusti hade tyskarna trängts ur de norra förstäderna.

Var resningen i Paris av godo eller av ondo för fransmännen? Det är en fråga som på senare tid kommit att ivrigt diskuteras, medan man tidigare tvistade om vem som hade största äran av befrielsen.

Choltitz har sin åsikt klar. Resningen var ett militärt vanvett som kostade fransmännen många tusen onödiga offer i döda och sårade. Och ändå var det tur för parisarna att det inte blev värre. Deras stad kunde ha lidit fruktansvärda skador som svar på deras huvudlösa utmaning. Om Paris kvinnor haft mer inflytande skulle resningen aldrig ha blivit av och staden skulle på ett relativt smärtafritt sätt ha övergått i de allierades händer.

I den kritik av Choltitz' artiklar som Dansette ger i »Figaro» påpekar han, att upproret växte fram av sig självt och ej kunde hejdas längre och att det hade betydligt större militär effekt än vad Choltitz vill medgiva. Vidare kunde ingen veta den tyska

Paris befrielse

kommendantens avsikter och hans möjlighet att genomföra dem. Livsmedlen voro på upphällningen och de tyska försvararna skulle just få förstärkningar, då staden befriades.

Ett försvar för resningen får nog främst taga fasta på dess moraliska värde. Det var oerhört stort och välbehövt för den franska prestigen. Paris, den plats som man i århundraden hade vant sig att betrakta som den där fransk historia blir till, hade befriats icke av utländska trupper utan av sina egna invånare och av franska trupper. Den sanningen eller den legenden lär alltid komma att bestå i det allmänna medvetandet.
